

Hubert Jedin:
A ZSINATOK TÖRTÉNETE.
Bp., 2009., Ecclesia, 92-118.o.

4. HITSZAKADÁS ÉS A TRIENTI ZSINAT

„Mindenki azt kiáltozza: Zsinatot, zsinatot!” – tudósít Aleander pápai nuncius az 1521. évi wormsi birodalmi gyűlésről, ahol akkor éppen Lutherről és tanításairól tárgyaltak. Miközben még folyt ellene az eljárás, a fiatal ágostonrendi szerzetes – a Tommaso de Vio bíboros legátus által 1518-ban Augsburgban folytatott eredménytelen kihallgatás után – a jobb tájékoztatás céljából a pápához, valamint az egyetemes zsinathoz fellebbezett, figyelmen kívül hagyva, hogy az ilyenfajta fellebbezések tilalmát tartalmazó, V. Márton pápa által kibocsájtott bullát II. Piusz, IV. Sixtus, majd II. Gyula ismételten megerősítette, sőt egy „érvénytelenségi klauzulával” meg is szigorította. Luther a wittenbergi jogászok tanácsára másodszor is fellebbezett a zsinathoz, miután tudomást szerzett az 1520. június 15-i, kiátkozással fenyegető „Exsurge Domine” bulláról. Fellebbezése akkor valójában még csak egy eljárásjogi sakkhúzás volt, hiszen egy évvel korábban a Johann Eckkel folytatott lipcsei „dispután” a Husz Jánost sújtó konstanzi ítéletet is igazságtalannak és tévesnek jelentette ki, és amikor sarokba szorították, úgy nyilatkozott, hogy az egyetemes zsinatok is tévedhetnek. Számára akkor már a hit végső és egyetlen mértéke a Szentírás volt (*sola scriptura*).

A reformzsinatok elért eredményeihez szilárdan ragaszkodott. Ugyanabban az 1520. évben megjelent „A német nemzet keresztyén nemességéhez” című írásában arra szólította fel a „nemességet” – azaz a fejedelmeket és a világi rendeket –, hogy vegyék saját kezükbe az egyházi reform ügyét, ha szükséges, akár egy zsinat összehívásával is:

„Annak okáért, ha a szükség úgy parancsolja, és a pápa botrányozására van a keresztyénségnek, mint az egész test hű tagja, legyen rajta, aki legelőbb teheti, hogy egy igazán szabad zsinat gyűljön össze; ezt pedig senki sem teheti meg oly könnyen, mint a világi felsőség...”*

Luther felvázolta az eljövendő zsinat reformprogramját, mely a római kúriával és az egyházi élet visszasságaival szembeni kritikáját illetően a korábbi reformelőírásokkal nagyrészt megegyezett, annyiban azonban mégis eltért azoktól, hogy az Egyház bajait kevésbé az emberek erkölcsi kudarcaiból, mint inkább az igazi evangélium meghamisításából vezette le, amiért – nézete szerint – a fő felelősség a pápaságot és az arisztotelészi filozófiára alapozott skolasztikát terheli. Amit ő „reformációnak” nevezett, az valami más volt, mint a késői középkor reformtörekvései, beleértve ebbe a zsinati eszme hirdetőknek szándékait is: amikor majd az – állítólag – homályba boriott evangélium ismét napfényre jön, és egyedül a hit általi megigazulást fogják hirdetni, akkor fogja az Egyház is igazi „formáját”, visszaalakított, tehát „re-formált” alakját ismét megtalálni.

A Luther írásaiból vett 41 tétel pápai elítélését sokan, akik még mindig a zsinati eszme hatása alatt álltak, nem tekintették az Egyház utolsó szavának; úgy vélték, csak egyetemes zsinat mondhatja ki ezt a szót.

„Luther az Egyházban volt és van; őt onnan csak kizárni lehet, amennyiben egy zsinaton jogszerűen elítélik” – ezzel a lapszéli jegyzettel csak azt fejezte ki Konrad Peutinger augsburgi városi tanácsos, amit a laikusok és az egyháziak széles körben gondoltak. Ennek ellenére csaknem egy emberöltőt vett igénybe, amíg a zsinat valóban létre is jött. A késlekedés okait egyrészt a zsinati eszme előzőekben ecsetelt változásában találhatjuk meg, ami a pápaságot óvatossá és bizalmatlanná tette, másrészt pedig a Habsburgok által kiépített világhatalom és Franciaország közötti világpolitikai ellentétben.

* Luther Márton: An den Christlichen Adel deutscher Nation (A német nemzet keresztyén nemességéhez) ford. Dr. Masznyik Endre; Luther Márton művei, Pozsony 1905, Luther-Társaság kiad.

**„Általános, szabad és keresztény zsinatot,
német földön...”**

A wormsi birodalmi gyűlésen a zsinati megoldás nem jöhetett komolyan szóba, nemcsak egyedül azért, mert Luther sem volt hajlandó magát feltétlenül az egyetemes zsinat döntéseinek alávetni, hanem mivel a pápa követe, Aleander nuncius sem lelkesedett érte, ha éppenséggel teljesen eltérő okok miatt is. A meggyőződés azonban, hogy a Luther tanításának igazsága vagy téves volta feletti végső ítéletet kimondó egyetemes zsinatot össze kell hívni, olyan széles körben elterjedt, hogy a következő birodalmi gyűlésen, Nürnbergben, valamennyi birodalmi rend – a katolikusok éppúgy, mint a Luthert támogatók – egyöntetűen követelték „az általános, szabad és keresztény zsinatot, német földön”.

A használt formula ártalmatlannak látszott, mögötte azonban – legalább is a lutheránusok felfogása szerint – olyan követelések húzódtak meg, amelyek Rómában súlyos gondokat okoztak. A „szabad” jelzőt ugyanis „pápától mentesként” értelmezték; és mivel a pápa Luther ügyében az egyik tárgyaló fél lesz, a zsinatot nem hívhatja össze, sem nem irányíthatja; a császárnak kell azt – a keresztény fejedelmekkel közösen – meghirdetni és összehívni. A „keresztény” itt azt jelentette, hogy az eljövendő zsinaton nem csak püspökök és klerikusok, hanem laikusok is részt vesznek és szavaznak majd, és „keresztény” lesz az eljárás módja is, azaz a zsinat egyedül a Szentírás „mérőpálcája” alapján fog ítélni.

Hogy a zsinatot a birodalom területén kell lebonyolítani, nyilvánvalóan abból adódik, hogy a vita, amelyet rendeznie kell, német földön bontakozott ki; ugyanezen okból tartották keleten az első évszázadok régi zsinatait. Mindebből látható: a nürnbergi formulának ez a tolmácsolása messze túllép azon a változáson, amelyen az egyetemes zsinat fogalma a középkor derekán, illetve a késői középkorban átment. A nürnbergi formula ilyen értelmezését a zsinatok történetének fényében egyenesen forradalminak kell mondani.

Érthető, hogy a formula Rómában súlyos ellenérzést váltott ki. A pápa akkor már VII. Kelemen (1523-1534) volt, X. Leó

unokaöccse. Osztotta elődei elutasító álláspontját a zsinattal szemben, nemcsak a Konstanzban és Bázelen történtek nyomasztó emlékei miatt, amelyek sötét árnyékot vetettek a Trienti Zsinat egész előtörténetére, hanem személyes – bár nem erkölcsi – okokból is: nyugtalanították a törvénytelen származásából adódható nehézségek. Egész életében arra törekedett – anélkül, hogy valaha is egy világos német mondott volna ki –, hogy elhárítsa a zsinatra vonatkozó sürgetéseket. Azt remélte, hogy más úton-módon szerelheti majd le az elszakadással fenyegető mozgalmat; hitt a diplomácia művészetének mágikus erejében.

Nehézség nélkül meg lehetett akadályozni a német nemzeti zsinat összehívását, amelynek helyéül – Róma nyilvánvaló passzívítása láttán – az 1524. évi második nürnbergi birodalmi gyűlésen Speyert jelölték ki: a császár a zsinatot rövid úton betiltotta. De ugyanaz a – még ifjú és politikai ügyekben Gattinara nagykancellártól irányított – császár a következő időkben a zsinati megoldás legbuzgóbb harcosának mutatkozott. Emlékírataiban – harmadik személyben – így ír erről:

„Amióta a császár 1529-ben első ízben Itáliába ment és Kelemen pápával találkozott, sohasem mulasztotta el, akárhányszor is jött össze Kelemen pápával és Pál pápával, hasonlóképpen valamennyi birodalmi gyűlésen, amit tartott, és minden egyéb időben és alkalommal, személyesen vagy miniszterein keresztül, egy általános zsinat összehívását sürgetni.” – És ő az igazságot mondja. Károlyt, aki Spanyolországból német földre menet Itáliában időzött, 1530-ban Bolognában császárrá koronázták; az új császárnak sikerült a pápától a zsinat ügyében egy feltételes „igent” kiharcolnia, arra az esetre ugyanis, ha a protestánsoktól kicsikarni akart megegyezés nem jönne létre. A megegyezés a nagyszabású augsburgi birodalmi gyűlésen aztán valóban nem született meg. VII. Kelemen megítélése szerint azonban a zsinatnak ellentmondó megfontolások sokkal súlyosabban estek latba, mint a remélhető előnyök, ezért ő az összehívást újfent többféle feltételhez kötötte. A bevezető tárgyalások megrekedtek. Tartózkodást tapasztalt a pápa I. Ferenc francia királynál is, aki a zsinattal, illetve a németországi vallási villongások azon elérhető felszámolásával azért nem rokonszenvezett, mert politikai ellenfele – Károly császár – hatalmának megerősödésétől tartott.

Franciaország még akkor is elutasító vagy kiváráó álláspontra helyezkedett, amikor a Famese házból származó III. Pál (1534-1549), a második Medici-pápa utódja, az 1536 tavaszán Rómába látogató császárnak végérvényesen megígérte a zsinat összehívását, és azt hamarosan, június 2-án végre is hajtotta. A rendkívül bölcs Farnese-pápa, akit számunkra jobban jellemeznek Tizian mély lélekrajzot nyújtó arcképei, mint bármiféle írott szó, már régen belátta, hogy nem szabad tovább a közvélemény nyomásának ellenállni. Zsinat és egyházi reform képezték uralkodói programja fő pontjait, és akkor is azok maradtak, amikor az évek folyamán – minél később, annál inkább – világosan tudatára ébredt a zsinat kockázatának és az áldozatnak, amit egy komoly reform a pápától követel, habozó és késlekedő magatartást vett fel. Ezért csak bizonyos megszorításokkal szabad őt a katolikus reform első papjaként jellemezni.

Az elhibázott kezdet: Mantova és Vicenza

A zsinat első, 1537. május 23-ra szóló összehívása Mantovába – mely város, birodalmi hűbér lévén, többé-kevésbé megfelelt a németek által kikötött feltételeknek – elhibázott döntésnek bizonyult. Nem pusztán azért, mert újabb háború tört ki V. Károly császár és I. Ferenc között, mely Franciaország kedvetlenül adott beleegyezését ismét érvénytelenítette, hanem súlyos anyagi okok miatt is: a mantovai herceg a zsinat elszállásolását székvárosában egy 5-6000 fős őrség felállításától és fizetésétől tette függővé. A pápa kénytelen volt a zsinatot 1537. október 8-án, a velenceiekkel kötött megállapodás alapján, Vicenzába áthelyezni. Noha három pápai legátus – Campeggio, Simonetta és Alexander bíboros – kinevezést nyert az ülések levezetésére, és el is indultak Vicenzába, a zsinati részvétel, még az itáliai püspökök részéről is szerfelett szerénynek bizonyult. Egyes német püspökök követői megérkezésük után hamarosan ismét hazatértek; a német protestánsok – akik 1531 óta politikailag és katonailag a *schmalkaldeni szövetségbe* tömörültek –, nyersen visszautasították a Peter van der Vorst nuncius által részükre átadott mantovai meghívást. A megnyitást először egy későbbi időpontra, majd 1539. május 21-én határozatlan időre napolták el.

Igen elégedett volt a dolgok ilyen kimenetelével VIII. Henrik angol király, aki az 1534. évi „egyházfőségi rendelettel” (Act of Supremacy) elszakította az angol egyházat Rómától; attól tartott ugyanis, hogy a zsinaton egy ellene irányuló kontinentális szövetség jön létre. Ezzel szemben mélyen elsomorodtak a német birodalom egyre szorosabban együttműködő katolikusai. Protestáns oldalon nyíltan hangoztatták azt a véleményt, miszerint a pápa valójában nem is akar semmiféle zsinatot; pusztán azt akarja – mondta a lutheránus Corvinus –, hogy „a királyoknak és az egész világnak megcsavarja az orrát”.

Pedig a pápa nem ezt akarta. Éppen a bejelentett zsinatra való tekintettel hívott meg 1536 őszén III. Pál Rómába kilenc prelátusból álló reformbizottságot, közöttük Contarini és Carafa újonnan kinevezett bíborosokat, akik 1537. március 9-én szakértői előterjesztést adtak át neki „az Egyház megtisztításáról”; a tervezet tisztán és világosan meghatározta a teendőket, radikális intézkedéseket javasolt a kúriai hatóságok tevékenységével és az egyházi élet különféle területein mutatkozó visszaességek megszüntetésével kapcsolatban. Albizottságokat alakítottak a pápai kancellária és kamara, továbbá a gyakran és hevesen támadott római hivatalok megreformálásának végrehajtására. A mozzató ok mibenlétét illetően nem lehetnek kétségeink: el akarták kezdeni „a fő reformját”, mielőtt a zsinat lépne fel ezzel a követeléssel, és rálépne arra az útra, mely Bázelen egyszer már skizmához vezetett.

Párbeszéd zsinat helyett

A császár még egyszer megkísérelte, hogy türelemmel és nem a pápa megbízottjaként, a vallás ügyeit megtárgyaló párbeszéd révén egyetértésre jusson a protestánsokkal. A feltételek kedvezőbbek voltak, mint valaha. Az öregedő Erasmus († 1536) optimista gondolatvilága érezhető hatást tett a közvéleményre; sok Erasmus-követő ült a fejedelmi kancelláriákban és püspöki székekben. III. Pál a megegyezés legösszintébb hívét, Contarini bíborost küldte 1541-ben legátusként Regensburgba.

A megegyezés ismét zátonyra futott; tulajdonképpen nem azért, mert a megigazulásról szóló kompromisszumos formu-

lát, amelyben megegyeztek, és amelynek értelmében az ember kettős megigazulás által igazul meg: egyrészt Krisztus igaz volta, másrészt az emberrel közölt igaz volt által – mind Róma, mind Luther visszautasította, hanem végső soron a két fél különböző egyházfogalma miatt. Amikor a protestánsok a IV. Lateráni Zsinaton definiált tanítást az Eucharishtiában végbe-menő átlényegülésről ugyancsak elutasították, Contarini bíboros minden esetleges további engedményt „látszatmegegyezésnek” jelentett ki.

A történelem madártávlatából könnyű azt mondani, hogy Regensburgban a lehetetlent kísérelték meg. Dehát nem volt-e az Egyház egysége olyan magasztos érték, a tanítványokat egységre buzdító Krisztus akarata annyira fontos, hogy mindent, még a legvégső lehetőséget is ki kellett annak érdekében meríteni?

A Trienti Zsinat 1542. évi első meghirdetése

Miután Regensburgban abbamaradtak a szakadás megszüntetését célzó tárgyalások; III. Pál pápa, akit komolyan nyugtalanított a protestantizmus beszivárgása Itáliába, ismét a zsinati tervekre fordította figyelmét. Morone nuncius, a kúria legügyesebb diplomataja, sikeresen megegyezett Speyerben a birodalmi rendekkel a zsinat helyszínéről. A birodalomhoz tartozó Trient, melyet könnyen el lehetett érni Itáliából is, noha lakosságának többsége olasz volt, megfelelt a rendek követelésének, a pápa azonban vonakodva fogadta el. A város ura Cristoforo Madruzzo bíboros, herceg-püspök volt. Albrecht Dürer itáliai utazása során megörökitette a város képét; a hatalmas, még egy új reneszánsz szárnyal is kibővített püspöki palotával mintegy megkoronázott város, mely akkoriban kevéssel több, mint hatezer lakost számlált, csak igen szűkösen tudott szállást adni a száznál több püspöknek, a világi hatalmak küldötteinek, a népes kíséretnek. Amikor a harmadik ülősszak alatt a résztvevők száma erősen megnövekedett, a városban zsúfoltság jelentkezett.

A zsinat második – Trientbe szöloán az első – meghirdetése is eredménytelen maradt. Két héttel a bulla kihirdetése után

1542. május 22-én I. Ferenc hadat üzent a császárnak. Ismét hiába várták a pápai legátusok a helyszínre utazás lehetőségére. A pápa és a császár végül is 1543 júniusában a Párma melletti Bussetóban találkoztak, és megegyeztek a zsinat elhalasztásában.

A háború folyt tovább és arra kényszerítette V. Károlyt, akinek szüksége volt a protestánsok fegyveres segítségére, hogy az 1544. év nyarán Speyerben tartott birodalmi gyűlésen újabb engedményeket tegyen, ami aztán jelentős feszültségeket okozott Róma és a császári udvar között. Egy óvatosságra intő brévében idézte fel III. Pál a pápaság és a császárság középkori súlyos küzdelmeinek emlékét. Amikor a bréve a császárt elérte, az események már túl is haladtak rajta. A Crépyben 1544 szeptemberében megkötött békeszerződés szabaddá tette a zsinat előtti utat; egy titkos záradékban I. Ferenc beleegyezését adta a zsinat megnyitásához, és megígérte a francia megbízottak részvételét. November 19-én a pápa megszüntette a zsinat felfüggesztését, és ismét összehívta Trientbe 1545. március 15-re, *Laetare* vasárnapjára. Sőt: 1545 koranyarán a pápa és a császár közös eljárásban egyezett meg a német protestánsok ellen. Mindekelőtt a schmalkaldeni szövetség katonai erejét akarták megtörni; utána került volna sor – protestánsok részvételével a zsinatra, mely ilyen módon az egyházszakadás megszüntetésére kigondolt, nagyszabású terv részévé vált.

A schmalkaldeni háború és zsinat Trientben (1545-47)

A tervezett menetrendet persze nem lehetett betartani. Amikor a császár 1546 júliusában, jócskán megkésve, a háborút elkezdte, a zsinat már egy fél éve tartott; a háború ürügyeül az szolgált, hogy a protestánsok ismételen vonakodtak a trienti tanácskozáson való megjelenéstől. A zsinatot 1545. december 13-án 31 – többségükben itáliai püspök – jelenlétében nyitották meg.

Az irányítás feladatát három pápai legátus látta el: Del Monte bíboros, aki rangidősként az egész zsinat feje volt, a tudós Cervini bíboros, aki a pápa bizalmasaként a tényleges irányítást adta, és az angol Pole kardinális, akinek szembeszegü-

lését az „egyházfősi rendelettel” száműzetéssel kellett megfizetnie. 1546. január 22-én döntés született arra nézve, hogy a zsinat két fő feladatát, amelyeket már a meghirdető bulla is nevükön nevezett – tehát a katolikus tanítás megszilárdítását és az Egyház reformját – párhuzamosan fogják tárgyalni. Az április 8-i negyedik ülésen az egész további eljárásra nézve alapvető és mértékadó döntést hoztak, miszerint az apostoli hagyományt ugyanazzal a tisztelettel kell elfogadni (*pari pietatis affectu*), mint a Szentírást, melynek kánonját egyidejűleg meg is állapították. Ugyanezen az ülésen autentikusnak, azaz dogmatikai bizonyításhoz elegendőnek jelentették ki a használatos latin bibliafordítást, Szent Jeromos „Vulgátáját”. A zsinat ezzel korántsem kívánta a bibliai nyelvek tanulmányozását sem feleslegessé tenni, sem pedig akadályozni.

A zsinat sajátos formát is adott önmagának, mely a 15. század zsinatainak felfogásától jelentős módon eltért. Csak a püspökök, a szerzetesrendek generálisai és a szerzetesi kongregációk képviselői – és nem ezek megbízottai, sem pedig a székesegyházi káptalanokhoz és egyetemekhez hasonló egyházi testületek képviselői – bírtak szavazati joggal, és nem „nemzetek” szerint, hanem fejenként kellett szavazniuk. Noha a zsinat a legátusok nézete szerint már meghirdetésének módjából következően is, az egyetemes Egyház „képviselése” volt, mellőzték – a spanyolok és néhány olasz zsinati atya erre vonatkozó javaslata ellenére – a Konstanzban és Bázelen a dekrétumok bevezető szövegében alkalmazott „*Ecclesiam universalem repraesentans*” – „az egyetemes Egyházat képviselve” – formula használatát.

Az ügyek megtárgyalása három lépcsőben történt. A „teológusok kongregációi” – amelyekben a nem püspöki rangú tanult teológusok az éppen előterjesztett problémákat előadásokban taglalták – tulajdonképpen csak a szavazati joggal bíró prelátusok tájékoztatására szolgáltak. Ezeken az akkori teológia olyan kiválóságait lehetett hallani, mint a domonkos Domenico Sotot és a ferences Alfonso de Castrot.

A második lépcsőt az összes szavazati joggal bíró prelátus általános kongregációi képezték, melyeket kezdetben a legátusok elszállásolására szolgáló Palazzo Prato nagytermében,

később, amikor a résztvevők száma emelkedett, a Santa Maria Maggiore templomban tartották. Ezeken a gyűléseken mindenki leadta a maga „votum”-át a napirenden lévő dogmatikus vagy reformelőterjesztésre; időnként élénk viták bontakoztak ki. A dekrétumok formába öntéséről választott küldöttségek – deputációk gondoskodtak; időnként maguk a legátusok is részt vettek a munkában, szakértők bevonásával.

Az ünnepélyes üléseken, melyeket a román stílusban épült Szent Vigilius székesegyházban tartottak, már csak a véglegesített dekrétumokról szavaztak; az ezt kísérő ünnepélyes szertartás lényegében ugyanaz volt, amelyet már a Vienne-ben tartott zsinaton (1311) is alkalmaztak. A zsinat titkáraként mind a három ülészakon a buzgó Angelo Massarelli működött, aki nek a vatikáni levéltárban őrzött, gondosan kidolgozott jegyzőkönyveket, valamint az eseményeket megörökítő hét naplót köszönhetjük. Az előterjesztés, azaz a tárgyalási program meghatározásának joga a legátusokat illette; minden zsinati atyának, de még a világi hatalmak zsinati képviselőinek is joga volt a vezetőség elé javaslatokat terjeszteni.

Bár a császár – követe, Francesco da Toledo útján – a dogmatikus témák hátrasorolását szorgalmazta, a legátusok, a résztvevők lemorzsolódásának megakadályozása céljából is, szünetet sem engedve erőiesen folytatták a tárgyalásokat. Az 1546. június 17-i ötödik ülésen elfogadták az áteredő bűnről szóló dekrétumot, mely a pelágiánus, de éppen úgy a keresztiség után is megmaradó eredeti bűnre vonatkozó protestáns felfogás ellen irányult. Egy új reformdekrétum felügyeleti jogosultságot biztosított a püspököknek a prédikátorok fölött, beleértve a közvetlenül római irányítás alatt álló ún. exempt rendek prédikátorait is. Éppen megkezdődött a vita a fő témát képező megigazulásról, amikor a schmalkaldeni háború első harci cselekményei kérdésessé tették, hogy a zsinat továbbra is Trientben maradhat-e?

Híre ment Trientben, hogy Schärtlin, a protestánsok egyik kapitánya megrohanta az ehrenburgi szorost, és az Alpok hágóit fenyegette. A Trientbe egyébként is kelleni jött itáliaiak között pánik tört ki. Csak sok fáradtsággal sikerült a Madruzzotól is támogatott legátusoknak a zsinatot együtt tartani.

A pápa megkérdezése nélkül nem mertek a zsinat elhalasztására vonatkozó jogukkal élni, amivel egyébként rendelkeztek, noha a császáriak állandó nyomása alatt álltak.

Egy viharos általános kongregáció

Azt, hogy milyen keményen ütköztek össze a vélemények ezekben az izgatott júliusi napokban, jól mutatja a július 30-i általános kongregáció lefolyása. A következő ülés előre meghatározott időpontja lejárt. Felmerült a kérdés: nem lenne-e helyesebb lemondani egy újabb időpont kitűzéséről, amikor jelenleg a háborús események következtében minden további kérdésessé vált? Del Monte bíboros hallatlanná téve a problémát, az időpont kérdését egyszerűen át akarta lépni, annak ellenére, hogy két nappal korábban, csekély többséggel ugyan (29:25), de döntés született az időpont kitűzése mellett.

Az önkényes eljárás ellen heves tiltakozást jelentett be a császárpárti spanyolok vezetője, Pacheco kardinális. A legátus arra az alapelvre hivatkozott, miszerint a szavazatokat mérlegelni kell, nem pedig összeszámolni. Pacheco felemelt hangon kérdezte: „Az én szavazatom tehát nem egyenlő értékű a másokéval?” A „császárpárti” Madruzzo bíboros arra kérte a legátust, kezelje a zsinat résztvevőit udvariasabban és keresztényhez méltó módon; egyébként, fűzte hozzá fenyegetően, kénytelen lesz más nyelven beszélni. Del Monte haragra lobbant: „Nem tudok róla, hogy keresztényietlenül cselekedtem volna. Engem, az elnököt, akarnak itt kioktatni!? Váltsanak csak hangot, majd én is megváltoztatom a magamét. Nem a véleménynyilvánítás szabadságáról van szó, hanem arról, hogy meg kell-e hajolnunk a császáriak leplezett fenyegetései előtt, vagy sem? Erőszakot alkalmazhatnak velem szemben, de nem félemlíthetnek meg!”

Az elnök számára ebben a pillanatban a két bíboros a császári hatalom megtestesítője volt, mely hatalom őt Trientben fogva tartotta és döntési szabadságát korlátozta.

De Madruzzo ragaszkodott ahhoz a jogához, hogy a véleményét szabadon kinyilvánítsa és még az elnöknek is szemrehányásokat tehessen. A forróvérű Pacheco bíboros haragjában

még göggel is megvádolta az elnököt: „Úgy kezelnek bennünket, mint a szolgákat.” A vita olyan hevessé vált, hogy a palermói érsek térdén állva, felemelt kezekkel és könnyek között kérlelte a három bíborost, vessenek véget a szörnyű jelenetnek.

Az elnök ragaszkodott véleményéhez, miszerint az új dátum kitűzése mellett szavazó többséget azért nem lehet valódi többségnek tekinteni, mivel sok szavazó a szavazatát különféle feltételhez kötötte, ami miatt álláspontjukat nem méltányos minden további nélkül igen-szavazatként számításba venni; ezen túlmenően hivataltársa, Cervini bíboros, akivel együtt vezette a zsinat munkáját, nem volt jelen. Cervini nem nyilatkozott egyik álláspont mellett sem.

Mindezek ellenére Pacheco és Madruzzo bíboros a gyűlés végén az elnök bocsánatát kérték, amennyiben megsértették volna. Del Monte kissé megbiccentette a fejét. Madruzzo ekkor, felháborodva az elnök magatartásán, a következő megjegyzésre ragadtatta magát: „Úgy foghatja fel a szavaimat, ahogyan akarja; én nemesember vagyok.” Del Monte, halálosan megsértődve az alacsony származására tett célzástól, azt mondta: „Valóban, én nem vagyok nemes, de oda fogok menni, ahol senki sem tudja majd a nemességét kijátszani ellenem.” Ez a zsinat áthelyezésére utaló nyílt fenyegetés volt, amelyet a császáriak oldalán minden körülmények között el akartak kerülni.

Megigazulás és a szentségek

A zsinat Itália belsejébe történő és már küszöbön álló áthelyezéséről szóló híresztelések V. Károlyhoz is eljutottak. A császár Cervini kardinálist, a pápa bizalmi emberét tette az új fejleményért felelőssé. Az áthelyezés terve azonban tárgyalanná vált, mivel a császárnak – akinek seregében pápai csapatok is harcoltak – hamarosan sikerült a katonai helyzetet megszilárdítania.

Szeptember végén folytatódott a vita a megigazulásról; részletesen tárgyalták az olyan speciális kérdéseket is, mint a kegyelmi állapot, illetve az üdvösség felőli bizonyosság mér-

téke, és az elbukott emberi természet „más törvényének” problémája. Csak a dekrétum harmadik átdolgozott tervezete – melynek formába öntésében Cervini bíboros és Seripando atya, az ágostonrendiek generálisa is erőteljesen közreműködött – nyerte el az 1547. január 7-i hatodik ülésen a zsinat csaknem egyhangú helyeslését. Tizenhat tanító fejezet adja elő pozitív formában a megigazulásról szóló katolikus tanítást; harminchárom idevonatkozó kánon ítéli el az ezzel ellentétes tévedéseket. A két döntő tétel a következő volt: az emberi akarat közreműködik az egész megigazulási folyamatot előrevivő isteni kegyelemmel, miáltal az emberi érdem (*meritum*) is megjelenik a folyamatban; továbbá az ember belső megszentelődése – szemben a megigazulásra vonatkozó pusztá kijelentéssel – a megszentelő kegyelem által történik. Nem alaptalan az az állítás, hogy a hitszakadás elkerülhető lett volna, vagy más utat követhetett volna, ha ezt a megigazulásról szóló dekrétumot már az V. Lateráni Zsinatnak módjában lett volna megalkotnia.

Amilyen egyöntetűséggel határozták meg a zsinat résztvevői a megigazulásra vonatkozó katolikus tanítást a protestáns felfogással szemben, olyan mély nézetkülönbségek mutatkoztak a reformmal kapcsolatos kérdések tárgyalása során a spanyolokat is felölelő császárhű csoport és az itáliai többség között. Az egyházi élet legsúlyosabb bajainak egyik forrása az volt, hogy a püspökök és plébánosok hivatali kötelességeiknek nem személyesen, hanem helyettesek révén tettek eleget. A spanyolok már 1546 májusában vitát akartak nyitni a püspökök és plébánosok azon kötelességéről, hogy állandóan székhelyükön kell tartózkodniuk.

Július elején több prelátus – köztük a jelenlevő három francia egyike – emlékiratokat nyújtottak be a legátusoknak a „székhelyen tartózkodás akadályairól”, belefoglalva ezekbe a püspöki tevékenység „fentről és lentől”, a kúria és az állam részéről történő akadályozásának egész kérdéskörét. A hatodik ülésen szavazásra bocsájtott dekrétum a székhelyen tartózkodás kötelezettségéről – mely büntetni rendelte a hat hónapnál hosszabb és kellően nem igazolt távollétet – csak a problémák kisebb részére jelentett megoldást; a dekrétum nem

vett tudomást a püspökök nagyrészt indokolt panaszairól. Amikor összeszámolták a szavazatokat, kitűnt, hogy a hatvan szavazó püspök közül csak huszonnyolc voksolt feltétel nélküli igennel. Csak utólag, a leadott szavazócédulák részletes megvizsgálása után lehetett a dekrétumot február 25-én elfogadottnak nyilvánítani, miután az ellenzék ígéretet kapott a felvetett panaszok megtárgyalására.

A március 3-i hetedik ülésen egy további reformdekrétum került – a négy spanyol ellenszavazata mellett – elfogadásra, mely egyebek között megtiltotta több püspökség egy kézben történő egyesítését, ami egyik oka volt a székhelyen tartózkodás kötelezettsége elhanyagolásának, és lefektette az alapjait egy új, a lelkipásztori követelményeknek jobban megfelelő hivatalbetöltési és a felszenteléseket szabályozó jognak. Ugyanezen az ülésen egyhangúan fogadtak el egy további dekrétumot a szentségekről általában (a szentségek száma hét, objektív hatásukat a külső jelek megvalósulásakor fejtik ki), továbbá a keresztségről és a bértárlásról. E dekrétum magja az a tanítás, miszerint a szentségek a kegyelmet a kiszolgáltatás ténye által (*ex opere operato*) közvetítik, nem csak az azt megígérő isteni Igébe vetett hit által.

A zsinaton ekkor 64 püspök és 7 rendfőnök volt jelen. A munka jól haladt; semmi sem jelezte a küszöbön álló katasztrófát.

Áthelyezés Bolognába

Március 6-án rövid betegség után meghalt a nápolyi királyságból jött és a legszebb férfikorban lévő capaccioi püspök. A következő napokban megsaporodtak a megbetegedések és halálesetek. A járványban a zsinat orvosa, Fracastoro doktor, aki az előző évben egy úttörő könyvet írt a fertőző betegségekről, felismerte – helyesen – a flekktífuszt, amit valószínűleg a Németországból visszatérő katonák hurcoltak be. A császáriak vitatták, hogy valódi veszély állna fenn, a legátusok viszont, és velük együtt a zsinat többsége, elérkezettnek látták a pillanatot, hogy elhagyják Trientet és ezáltal kivonják magukat a császár ölelő karjaiból. Az 1547. március 11-i nyolcadik ülésen elhatá-

rozták a zsinat áthelyezését Bolognába, az egyházi állam második legjelentősebb városába. A 14 püspökből álló kisebbség tiltakozott. „A zsinat áthelyezése – mondta egyikük veszélyezteti a tévedésben lévő németek visszatérését, a békét és az Egyház egységét.”

A nagy terv, melyet a pápa és a császár közös fellépésük alapjául dolgoztak ki, lényegében a sorrendre helyezte a hangsúlyt: először a háború, azután a zsinat. Most, 1546-47 évfordulóján jelei mutatkoztak a császár küszöbön álló győzelmének: A schmalkaldeniek serege, mely még a késő őszi folyamán Dél-Németországban szemben állt a császáriakkal, pénzhány miatt elvonult, és egyik város a másik után adta meg magát a császárnak: Ulm, Frankfurt, Augsburg, és még sok kisebb város. A pápa úgy vélte, hogy a háború sorsa eldőlt, a békétárgyalások előfeltétele immár adva van; csapatait tehát kivonta a császári seregből. A császár viszont totális győzelmet akart. Miközben a zsinat legátusai Trientből Bolognába költöztek, a császári sereg észak felé vonult, hogy megtámadja a fő ellenséget, János Frigyes szász választófejedelemet. 1547. április 24-én az Elba melletti Mühlbergnél le is győzték és foglyul ejtették.

És mi lett a zsinattal? Már Bolognában volt, és nem a korábban megállapodott Trientben. Április 21-én megtartották a gót stílusú San Petronio templom hatalmas hajóiban – mindössze 3 püspök részvételével – az első ülést. Az egész nyáron és őszen át a szentségek témáját vitatták: Eucharisztia, gyónás, utolsó kenet, házasság, egyházi rend követték egymást, anyagot gyűjtöttek a szentségek kiszolgáltatása gyakorlatának reformjához ennek ellenére a két bolognai ülés egyikén sem hozták nyilvánosságra a vonatkozó dekrétumokat. Vajon miért?

A császár úgy látta, hogy a zsinat Bolognába történt áthelyezése keresztülhúzta a terveit. Jóváhagyta a Trientben maradt, főleg spanyolokból álló kisebbség ellenállását, és a pápától a zsinat Trientbe való visszatelepítését követelte. III. Pál ezt megtagadta, arra hivatkozva, hogy az áthelyezésre vonatkozó döntés törvényes körülmények között született meg; mielőtt tárgyalnának az ügyről, a kisebbség engedelmeskedjék neki és jöjjön Bolognába. A teljes szakítástól vagy éppenséggel újabb

szizmától a két párt vezetői szerencsére visszaretentek. Amikor a császár 1548. január 16-án, illetve 23-án Rómában és Bolognában benyújtotta ünnepélyes tiltakozását az áthelyezés ellen, a pápa felfüggesztette ugyan a bolognai tárgyalásokat, és római jelentéstételre rendelte be mind a – közben néhány francia prelátussal megerősödött – bolognai zsinat képviselőit, mind pedig a trienti kisebbség kiküldötteit, de a zsinat Trientbe történő visszatérését nem rendelte el.

V. Károly kénytelen volt az augsburgi birodalmi gyűlésen a legyőzött protestánsok számára egy közbenső megoldást, az úgynevezett „*Augsburgi Interimet*” kidolgoztatni és felajánlani, mely tanbeli tartalmát tekintve katolikus volt, de bizonyos engedményeket tett, mint a két szín alatti áldozás és a papok házassága. A katolikusok számára ezzel párhuzamosan egy reformrendeletet adott ki, melynek végrehajtására a pápa, némi vonakodás után, két nunciust küldött Németországba. Az Interimről hamarosan kiderült, hogy téves elgondolás szülte; nemcsak azért, mert hiányzott róla az egyházi jóváhagyás, hanem mindenekelőtt azért, mert a rendelkezésre álló szellemi erők (papok, és főleg prédikátorok) a már egy emberöltő óta protestáns – és az *Interimmel* szemben szívós ellenállást kifejtő területek rekatolizálására nem voltak elegendők.

A protestánsok Augsburgban kénytelenségből megígérték, hogy meg fognak jelenni a trienti – és nem a bolognai – zsinaton, mindenesetre olyan fenntartásokkal, amelyek ezt az ígéretet csaknem értéktelenné tették: a zsinat ne álljon a pápa irányítása alatt, a korábban Trientben már elfogadott dekrétumokat tárgyalják újra, stb. E fenntartások még 1550-ben is fennálltak, amikor a zsinat egykori elnöke, most már mint III. Gyula pápa (1550-1554) hajlandónak mutatkozott az elődje által visszautasított császári követelést – a zsinat visszatérését Trientbe – 1551. május 1-re elrendelni. A protestánsok beleegyezésének a császár által szándékosan tudomásul nem vett, és a pápa számára kezdetben ismeretlen kétértelműsége lett aztán az oka – a németek közreműködése mellett – ezen első és utolsó kísérlet kudarcának, mely kísérlet az egyházszakadás zsinat általi megszüntetését célozta.

A zsinatot Trientben Crescenio bíboros legátus – aki mellé a német ügyeket jól ismerő két püspöki rangú szakértőt, Pighinót és Lippomanit, rendelték társelnökként – 1551. május 1-jén az előre rögzített időben megnyitotta; ez volt a 12. ülés. Az érdemi tárgyalások azonban csak szeptember elején kezdődtek meg, miután a német püspökök, mindenekelőtt a mainzi és trieri érsekek képviselői, megérkeztek, akiket hamarosan a kölni metropolita követett. A következő hónapok folyamán a jelenlévő német püspökök száma 13 főre emelkedett. A franciák távol tartották magukat. II. Henrik király, visszatérve apja álláspontjához, megtagadta a trienti „konvent” zsinatkémi elismerését.

A Bolognában elvégzett előmunkálatokra támaszkodva már október 11-én sor kerülhetett a 13. ülésre, melyen megfogalmazták az Eucharisziára vonatkozó tanítást, nevezetesen Krisztus valóságos jelenlétét az átlényegülés által, következtetésképpen akkor is, ha a szentséget nem szolgáltatják ki. Az Eucharisztia két szín alatti kiszolgáltatásáról szóló cikkelyt a zsinat egyelőre visszautasította. Viszonylag gyorsan befejeződött a gyónásról és a betegek szentségéről nyitott vita is. A november 25-i 14. ülés a bűnbánatról szóló 9 tanító fejezetben és 15 kánonban védte meg a gyónás szükségességét, a feloldozás és elégtétel bírói jellegét; külön dekrétum született a betegek szentségéről – amit Luther pusztán szertartásnak tekintett és az abban foglalt tanítás ismételten rögzítette a cselekmény szentségi jellegét.

Nem haladtak ilyen megnyugtatóan a reform kérdéseiről folytatott viták. A Crescenio bíboros által előterjesztett javaslatok nem elégitették ki a püspökök elvárásait és nagyon is kímélték az eddigi kúriai gyakorlatot. Amikor Pseume verduni püspök, aki naplót is írt a zsinatról, az apátságok nem rendtagok részére történő átadásának teljes tilalmát követelte, a legátus olyan élesen utasította el, hogy emiatt a kölni és mainzi érsekek az egyik spanyol prelátusnál keserűen panaszkodtak. „Ez egy szabad zsinat még?” – kérdezte a kölni érsek az orensei püspököt. A kérdés, amely az érthető izgatottság légköré-

ben hangzott el, nem bizonyítja a szabadság hiányát a zsinaton, jól jellemzi viszont a hangulat feszültségét.

A protestánsok Trientben

A feszültség még inkább megnőtt, amikor a német protestánsok küldöttségei megjelentek Trientben. Csak az elsőként érkezett brandenburgiak vetették alá magukat október 11-én a zsinat határozatainak. A württembergiek, akik egy külön megfogalmazott hitvallást, az ún. „*Confessio Virtembergica*”-t is magukkal hozták, továbbá a strassburgi küldött, a történetíró Johann Sleidan, fenntartották álláspontjukat és alapjában véve minden engedményt visszautasítottak. Elkerültek minden közvetlen érintkezést a zsinat legátusával, és csak a császári küldötteken keresztül voltak hajlandóak érintkezni vele. Közösén Móríc szász választófejedelem küldöttjeivel – akik 1552. január 9-én érkeztek – a január 24-i általános kongregációtól a korábban kiadottal szemben teljesebb körű és szabad mozgást biztosító okmányt követeltek személyes biztonságuk garantálására; a Husz Jánossal szembeni konstanzi bánásmód árnyéka rávetődött Trientre is.

A kívánt tartalmú menlevelet már a következő napon megkapták, de további követeléseiket – a püspökök felmentését a pápának tett hűségeskü alól, a pápa alávetését a zsinatnak a konstanzi dekrétumok értelmében, a korábban elfogadott dekrétumok újratárgyalását – a zsinat önmaga teljes feladása nélkül már nem teljesíthette. A zsinat kulisszái mögött folytatott tárgyalások is megrekedtek. Még a császár – aki a közeli Innsbruckból kísérte figyelemmel a tárgyalások menetét – sem tudott követelések egyéb utasítást adni, mint hogy minden áron akadályozzák meg a zsinat felfüggesztését.

A zsinat hajója már-már menthetetlenül zátonyra futott, amikor a Németországból érkező nyugtalanító hírek a német püspököket hazatérésre kényszerítették. Móríc szász választófejedelem, 1551 óta Franciaországgal szövetségben, háborúra készülődött a császár ellen. Március végén hirtelen támadásba kezdett és Augsburgon keresztül dél felé vonult. A teljesen felkészületlen császár elmenekült Innsbruckból. A pápai legátus

halálos betegsége miatt teljesen megbénult zsinat 1552. április 28-án elhatározta, hogy felfüggeszti tevékenységét. Az egység helyreállításáért összehívott zsinat megbukott.

Amikor a zsinati atyák hazatértek egyházmegyéikbe, minden tekintetben torzót hagytak maguk mögött. Nem sikerült sem a vitatott tanitételeket tisztázni és újrafogalmazni, sem pedig az Egyház reformjának problémáját megnyugtatóan megoldani. Még a dekrétumokat sem lehetett pápai megerősítés hiányában jogérvényesnek tekinteni. A Spanyolországban és Portugáliában kezdeményezett próbálkozás, hogy a döntéseket önhatalmúlag törvényerőre emeljék, arra a gondolatra bírta III. Gyula pápát, hogy az eddigi trienti reformdekrétumokat kiegészítve egy nagy reformbullába foglalja össze; de a pápa meghalt, mielőtt a bulla megjelenhetett volna. Bár a reformmozgalom az 1555. év mindkét konklávéján – amelyeken először Cervini bíborost, az egykori zsinati legátust választották II. Marcellus néven pápává, majd ennek rövidesen bekövetkezett halála után Carafa kardinálist IV. Pál néven – döntő többségre tett szert, a Trienti Zsinat folytatása egyelőre nem jöhetett számításba. IV. Pál kalandos vállalkozást látott benne; az általa 1556-ban Rómába összehívott reformkonventet, melynek egy újabb lateráni zsinat bevezetésének kellett volna lennie, meg kellett szakítani a Spanyolországgal kitört háború miatt. Az újabb ösztönzés a zsinat trienti folytatásához rövidesen Franciaországból jött.

A kálvinizmus Franciaországban

A Trienti Zsinat első két ülészakának munkája Németországra, tehát arra az országra irányult, ahol az egyházszakadás történt; az ülészakok részeit képezték egy nagy egyházpolitikai tervnek, mely az Egyház egységének helyreállítását célozta; e tervet a császár és a pápa közösen kovácsolták, a végrehajtás során azonban összekülönböztek. A dogmatikus vitákban Luther, Zwingli és egyéb – másodlagos fontosságú reformátorok nézeteit taglalták, de nem, vagy alig foglalkoztak Kálvinnal, akinek fő műve már régen közismert volt. Azok a sikerek, amelyeket a kálvinizmus Nyugat-Európában, mindenekelőtt Franciaor-

szágban – II. Henrik uralma, majd ennek halála (1559) után Medici Katalin hintapolitikájával jellemezhető régenssége alatt – aratott, a lehető legnagyobb veszteségeket okozták „az Egyház legidősebb leányának”.

A zsinatot 1552-ben nem zárták be, csak felfüggesztették. A zsinat folytatását IV. Piusz pápa (1559-1565), IV. Pál utódja most úgy tekintette, mint egy alkalmas eszközt ahhoz, hogy Franciaország leszakadását megakadályozza és a torzót kiegészítse. Kérdéses volt, hogy a tanácskozást az első két ülészak folytatásának tekintsék-e, amint azt II. Fülöp spanyol király energikusan követelte, vagy egy új zsinatról beszéljenek, ahogyan Franciaország és I. Ferdinánd császár javasolták?

Az 1560. november 29-i összehívó bulla az első értelmezésnek kedvezett, de nem zárta ki a másodikat sem. Magának a zsinatnak kellett erről is dönteni. Németország megtagadta a megjelenést. A Naumburgban összegyűlt protestáns fejedelmek 1561. február 5-én kereken nemet mondtak Commendone nunciának. Martinengo apáttól, akinek kézbesítenie kellett volna Angliai Erzsébet királynőnek a meghívást, még a beutazást is megtagadták. A német püspökök távol tartották magukat, mert attól féltek, hogy az 1555-ben Augsburgban megkötött vallásbéke megzavarásával fogják őket vádolni. A többi katolikusnak maradt ország megígérte, hogy elküldi a zsinatra püspökeit és követeit.

Harmadik ülészak 1562-1563

Az 1562. január 18-i megnyitó ülésen 113 „mitraviselőt” számoltak össze, többet, mint azelőtt bármikor; ennek alapján írta Rómába a most pápai legátusként működő Seripando bíboros, hogy ezzel összehasonlítva az 1545. évi megnyitó ülés inkább illett egyházmegyei, mint egyetemes zsinathoz. A szervezők kénytelenek voltak az általános kongregációkat egy tágasabb helyen, a Santa Maria Maggiore templom közismerten nagyméretű hajójában megrendezni. Az elnöki megbízást Ercole Gonzaga bíboros kapta, Isabella d'Este fia, szellemiségét és viselkedését illetően is herceg; mellérendelve működtek Seripando bíboros mellett a vitákban gyakorolt teológusként ismert Hosius, a ká-

nonjogász Simonetta, aki – mint a „buzgók” csoportjának feje – hamarosan a zsinat egyik kulcsfigurája lett; és végül Hohenemps, a pápa unokaöccse, aki azonban – miután semmilyen vonatkozásban nem tudott a legátusi méltósághoz felőlni, és még latinul sem tudott – rövid idő után eltávozott Trientből.

A zsinat „folytatásának” politikai szempontból fontos kérdését megkerülendő, a tárgyalásokat egy reformjavaslattal kezdték. De ennek első cikkelye, mely a püspökök még mindig problémátikus székhelyen tartózkodási kötelezettségéről szólt, máris válságba sodorta a zsinatot. A spanyolok, Guerrero granadai érsek vezetésével, és az olaszok egy része a székhelyen tartózkodás kötelezettségét közvetlen isteni parancsnak kívánták nyilvánítani (*de iure divino*), hogy ezen egyszerű módon kizárják a lehetőségét minden erre vonatkozó fölmentésnek. A pápai kúria hívei egy ilyenféle magyarázatban a pápa primátusából fakadó hatalma elleni támadást láttak. Amikor azután ez utóbbiak az április 20-i szavazáson egy nagyon is szoros többséghez jutottak (mely 67 támogató szavazóval szemben 35 ellenző szavazóból és 34 olyanból állt, akik szavazatukat a pápa kezébe tették le), a pápa természetesen ezek oldalára állt, megtiltotta a további vitát, és Gonzaga és Seripando legátusokkal akik a „*iure divino*” álláspontját támogatták a székhelyen tartózkodás kérdésében – neheztelését éreztette. A zsinat csaknem két hónapig egy helyben topogott.

Csak június elejére sikerült a bizalmi válságot némileg áthidalni. Említésre méltó ellenállás nélkül folytatni lehetett a dogmatikus témák tárgyalását, ott, ahol 1551-ben félbe kellett hagyni, és sikerült elfogadtatni a július 16-i 21. ülésen a korábban elutasított cikkelyt az Eucharisziáról – mely kimondta Krisztus valóságos jelenlétét mindkét szín alatt –, a szeptember 17-i 22. ülésen pedig a szentmiseáldozatról szóló dekrétumot.

Ez utóbbi kimondta, hogy a szentmise Krisztus keresztségének emlékezete és megjelenítése, hasonló hozzá ugyanazon áldozat és ugyanazon áldozatbemutató által, aki maga Krisztus; különbözik tőle viszont a bemutatás vértelen módjában. A két szín alatti áldozás ügyét – amelyet a császár és a bajor herceg is felvetett – a zsinat a pápához utalta, aki azt a zsinat bezárása után, kérésre, több esetben engedélyezte.

A zsinat válsága és a válság megoldása

1562. november 13-án vonult be Trientbe Charles Guise, Lotharingia bíborosa, tizenhárom francia püspökkel. A még fiatal, tetterős és rendkívül tehetséges főpap fellépése sokban hozzájárult a zsinat rövidesen kitörő második válságának elmélyüléséhez, mely egyszersmind a legsúlyosabb válságot jelentette, ami a zsinat folyamán kialakult. Időközben ismét elővették a tavasszal elutasított – a püspökök „rezideálására” vonatkozó – dekrétumtervezetét, és egyidejűleg elkezdtek a vitát a papszentelés szentségéről. Mindkettőben szó volt a pápa primátusából fakadó hatalmának viszonyáról a püspöki hatalomhoz, mely viszony tanítóhivatali pontos kifejtése eddig még nem történt meg. Fontosabban, egy kérdést kellett megválaszolni: hogyan egyeztethető össze a püspökök Krisztus általi küldetése a pápa primátusából fakadó hatalmával.

Amire a teológiai spekuláció és a formulázó művészet csak képesnek mutatkozott, mindazzal megpróbálkoztak, hogy megtalálják a mind Rómának, és a Rómához húzó „buzgóknak”, mind pedig a francia-spanyol ellenzéknek megfelelő kompromisszumos megoldást. Azonban valamennyi megoldási kísérlet zátonyra futott a szembenálló csoportok hajthatatlanságán. Guise bíborosnak sikerült az ismét Innsbruckban időző I. Ferdinánd császárt beavatkozásra bírnia. A császár 1563. március 3-i levelében arra kérte a pápát, ne helyezkedjen szembe a zsinat által végrehajtandó reformmal, és a Rómához húzó „buzgók” álláspontjának felpuhításával tegye a zsinatot ismét tárgyalóképpé. Félni lehetett, hogy II. Fülöp rövidesen hasonló beavatkozásra szánja el magát. A világi hatalmak ilyenféle intervenciója a zsinat felbomlásához vezethetett.

A kialakult feszültség kölcsönös vádaskodásokban nyilvánult meg és kedvezett az intrikáknak. Az egyik francia résztvevő által kitalált „bonmot” azt állította, hogy a Szentlélek a római hírnök tarisznájában érkezik Trientbe. Az mindenestre igaz volt, hogy a legátusok, mint a pápa helyettesei, kötve voltak az egyházfő utasításához; hamis volt viszont a ráfogás, miszerint a zsinatnak nem lett volna saját akarata, és ellenállás nélkül engedte magát Rómából irányítani. A pénzbeli támoga-

tás, amit a kellő anyagiak nélküli püspökök és teológusok a zsinat kasszájából kaptak, semmi esetre sem a szavazatok megvásárlását szolgálta, és a legnagyobb mértékben szükséges volt. Hogy bírták volna egyébként fenntartani magukat a trentói drágaság közepette a szegény egyházmegyékből érkezett püspökök? E támogatások nem voltak feltételhez kötve, a szükség mértékében kerültek szétosztásra; ráadásul olyan alacsonyok voltak, hogy a francia kálvinista Languet még gúnyolódott is miattuk: a püspökök sem adják drágábban a lelküket, mondta, mint a német zsoldosok a maguk fegyveres szolgálatát. – Az is teljesen természetes, hogy a válság idején próbálkozások történtek a megmerevedett frontok fellazítására és az ellenzék minél több tagjának a többség részére történő megnyerésére. A firenzei Cosimo herceg, akinek szoros kapcsolatai IV. Piusz pápához közismertek voltak, az államából érkezett két püspöknek azt tanácsolta, hogy ellenzéki álláspontjukat adják fel. Egyikük – a fiesolei püspök válasza igen jellemző: „Szavazatomat a lelkiismeretem szerint adtam le, tehát azon nem változtathatok, akkor sem, ha miatta az életemmel kellene fizetnem. A pápa odaadó híve vagyok, és minden világi dologban engedelmes Önnek, hercegem. A lelkem üdvössége azonban olyan nagy érték előttem, ami miatt képtelen lennék a zsinaton jobb meggyőződéselem ellenére szavazni.”

E feszültségekkel teli hetekben történt, hogy a halál szólt bele a zsinat további sorsába. Gyors egymásutánban – március 2-án illetve 17-én – halt meg, a munkától és a gondoktól szinte felemésztődve, mind a két rangidős legátus, Gonzaga és Seripando bíboros. Helyükre nevezte ki IV. Piusz legjobb diplomataját és legbizalmasabb tanácsadóját, Moronét, és a velencei Navagerot.

Morone lett a zsinat megmentője. A pápa teljes bizalmának tudatában véget vetett a túlbuzgók és vezetőjük, Simonetta, túlzott befolyásának, Innsbruckba utazott, hogy a császárt megnyugtassa, és megnyerte Guise kardinálist a püspöki hatalom értelmezése kérdésében egy kompromisszumos megoldásnak. A pápa sajátkezűleg írt levélben biztosította II. Fülöpöt, hogy az Egyház reformja mennyire a szívében fekszik.

A most már – tíz hónapos megszakítás után – ismét lehetővé vált 1563. július 14-i 23. ülés volt a zsinat fordulópontja. Arra szorítkoztak, hogy a pappászentelés szentségét vitató protestáns tanítást megcáfolják és a püspökök „rezideálását” előíró dekrétumnak kellően szigorú megfogalmazást találjanak, azonban a „*ius divinum*” említése nélkül. A püspöki szemináriumok létesítéséről szóló dekrétum végül megvetette az alapját a papság rendszeres és magasszínvonalú képzését szolgáló intézményeknek, amelyekre már régóta nagy szükség lett volna.

Morone nagyszabású reformterve

Mint Vienne-ben a püspökök, Konstanzban a „zsinati nemzettek”, úgy Trientben is a püspökök – és részben a zsinaton képviselt országok világi hatalmi vezetői – ugyancsak benyújtották emlékiratokba foglalt reformkívánságaikat: 1562. március elején az itáliaiak egy csoportja, áprilisban a spanyolok; június 6-án a császári követek nyújtották át a legátusoknak uralkodójuk reformjavaslatát, 1563. január 3-án pedig Franciaország megbízottai terjesztették elő a francia püspökök petícióit. Mindegyikben közös volt a kívánság, hogy erősítsék meg – a rendezett lelkipásztori munka érdekében – a püspökök hatalmát egyházmegyéjük világi és szerzetespapsága felett, és szüntessék meg e hatalom gyakorlásának akadályozását kivételezések és indokolatlan fellebbezési jogok adása, továbbá az állami beavatkozások által.

Figyelembe véve ezeket a részben valóban lényegbevágó nemzeti reformkívánságokat, valamint a Rómában megfogalmazott konzervatívabb elképzeléseket, állította össze Morone 1563 júliusában átfogó, 42 cikkelyt tartalmazó reformjavaslatát, amelyet az ősz folyamán vitattak meg, és alapos átdolgozás után a 24. és 25. ülésen el is fogadtak.

Szabályozták benne a kardinálisok és püspökök kinevezését és hivatali kötelességeit, az egyházmegyei zsinatok évenkénti és a tartományi zsinatok háromévenkénti tartását, az egyházmegyék püspöki vizitációját, a székesegyházi káptalának tevékenységének reformját, a plébániák betöltését és a plé-

bánosok igehirdetési kötelezettségét. A szerzetesrendek reformja bizonyos általános szabályokra korlátozódott a felvétel, a noviciátust, a klauzurát, stb. illetően. Nem túlzás azt állítani, hogy ezek a Morone nevéhez fűződő reformdekrétumok képezik a magját mindannak, amit általában „trienti reformnak” mondunk. Valamennyi közös belső törvénye így hangzott: a lelkek üdvé a mérvadó szempont!

A párhuzamosan haladó dogmatikus viták a november 11-i 24. ülésen egy, a házasság szentségi jellegéről szóló dekrétumba torkolltak, melyet a „*Tametsi*” elnevezésű rendkívül jelentős reformdekrétum egészített ki. Ez kimondta: a titkos, azaz tanúk nélkül kötött házasságok nemcsak tilosak, hanem érvénytelenek is; ezután csak az illetékes plébános előtt, 2-3 tanú jelenlétében kötött és az anyakönyvbe bevezetett házasságok érvényesek.

A december 3-i és 4-i 25. – egyben záró – ülésen további dekrétumokat fogadtak el a tisztítótűzről, a bűnbocsánatról, a szentek, ereklyék és képek tiszteletéről. „Jó és üdvös dolog a szentek segítségül hívása”, relikviákat „tiszteljük a hívek”, hasonlóképpen Krisztus és a szentek képeit is; nem azért, „mintha hinnénk, hogy isteni erő lakik bennük”, hanem annak ősképe miatt, akit ábrázolnak. A „kép-dekrétum” tehát alapvetően mindössze megújította a VII. Egyetemes zsinat definíciót.

Befejezés és végrehajtás

A spanyol követ, Luna gróf, és néhány püspök szívós ellenállása ellenére Morone igyekezett befejezni a zsinatot, már csak azért is, mert a zsinat a pápa számára igen költséges dolog volt, és a pápai pénzügyi forrásokat erősen igénybe vette. Az első ülősszak alatt a zsinat évi 30.000-40.000 scudóba került, ami az összes bevétel csaknem egy tizedét tette ki; a harmadik ülősszakon a költségek már ennek az összegnek a háromszorosára rúgtak. A záróülést eredetileg december közepére tervezték. December elsején izgalmat keltő levél érkezett a pápa unokaöccsétől, Borromeo Károlytól, miszerint a pápa súlyos beteg lett, és a legrosszabbal kell számolni. Hogy egy esetleges vitát a zsinat pápaválasztó jogáról – amire az egészen más körül-

mények között lefolyt konstanzi események alapján hivatkozni lehetett volna – eleve elkerülje, Morone elhatározta, hogy a záróülést előrehozza. Az ülés azért tartott két napig, mert minden korábbi dekrétumot még egyszer felolvastak és jóváhagytak. Az okmányokat 199 püspök, 7 apát és 7 rendfőnök írta alá. Az ülés befejezéséül Guise kardinális – egykor az ellenzék vezére, most a zsinat szóvivője – megéljenezte a jelenlegi pápát és elődjait, akik a zsinatot létrehozták és végigvitték, Károly és Ferdinánd császárokat, és mindenkit, akinek része volt a zsinat sikerében. Morone elbocsájto szavaival – „Menjetekek békével!” – fejeződött be a zsinat. A pápa 1564. január 26-án erősítette meg az összes zsinati dekrétumot, kivétel és módosítás nélkül, és ezzel törvényerőre emelte azokat.

A Trienti Zsinat a legmagasabb egyházi tanítóhivatal válassza volt a protestáns reformációra, és – ha nem is éppen tökéletes, de mindenesetre az akkor elérhető – teljesítése az Egyház belső megújulása iránti, már régen felgyülemlett elvárásoknak. Világos normákat adott a teológiának és a hithirdetésnek, a tanítás vonatkozásában szabatosan kijelölte a határokat; nem szakított le semmit, csak ott, ahol a szakadás már megtörtént. A protestáns reformációval a katolikus reformot állította szembe, de nem egyszerűen a középkor restaurálásával, hanem a lelkipásztorkodás és az egyházi alkotmány modernizálásával. Trient már nem a hitben osztatlan kereszténység gyűlése volt, mint a IV. Lateráni, vagy akár a Konstanzi Zsinat; nem is öntötte el egy pápa-király és egy császár ragyogásának fénye, mint amazokat, hanem egy külsőségeiben szerényebb, és éppen ezért annál tartósabban ható eseménynek bizonyult, egyúttal önvizsgálatnak és önmegújításnak.

Ennek ellenére aligha fejthette volna ki évszázadokon keresztül egyháztörténeti és világtörténeti jelentőségű hatását, ha holt betű maradt volna, ha a pápaság egész tekintélyével nem törekszik a zsinati dekrétumok végrehajtására és tökéletesítésére, mely tevékenységével a holt papírokból valódi életet csíhott elő. IV. Piusz 1564. augusztus 2-án egy ma is meglévő biborosi kongregációt állított fel a dekrétumok hiteles tolmácsolására; a pápa unokaöccse, Borromeo Károly, milánói érseki működése révén az igazi trienti szellemű főpásztorok mintá-

képe lett. IV. Piusz utóda, V. Piusz minden püspöknek megküldte tanulmányozás céljából – Németországba Kaniziusz Szent Péteren keresztül – a zsinati dekrétumok hivatalos kiadását; e gyűjtemények még Amerikába és Kongóba is eljutottak. A zsinat erre vonatkozó döntése értelmében kiadta a plébánosok számára a „Római Katekizmust”, azaz a trienti definíciókon nyugvó hittani kézikönyvet, továbbá a javított breviáriumot és a misekönyvet, amelyek reformját még a zsinaton kezdték el, de nem fejezték be. XIII. Gergely (1572-1585) alatt a nunciusok feladata lett, hogy megbízatásuk helyén felügyeljenek a zsinati dekrétumok végrehajtására; utódai, V. Sixtus és VIII. Kelemen kiadták a javított Vulgátát. A végrehajtás érdekében a pápák azon is fáradoztak, hogy állami részről is elismertessék a zsinatot; ezek a fáradozások sikerrel jártak Spanyol- és Lengyelországban és az olasz államokban, de sikertelenek maradtak Francia- és Németországban.

Így állt elő az a helyzet, hogy a Trienti Zsinat „hosszú időtartamával, átfogó, sokoldalú és időszerű tevékenységével, tanbeli döntéseinek mélységével, alaposságával, szervezeti, jogi és fegyelmi intézkedéseinek bölcsességével, a szóhoz jutó tudósok nagy számát és kiváló képességeit, és végül a zsinat utóhatásait tekintve homályba borította az összes többi zsinatot” (Merkle).

Kiáltó ellentétben áll a modern történetíró ezen elismerő ítéletével a zsinat első történetírójának (1619), a pápasággal szemben ellenséges érzelmeket tápláló Paolo Sarpinek a véleménye, aki a trienti egyházi reformot legendának, az egész zsinatot a pápák ravasz trükkjének bélyegezte, ami csupán arra szolgált, hogy megpróbálják a hatalmat ismét magukhoz ragadni.

Könyvét Pallavicino jezsuita atya – sok részletet illetően gazdagabb és jobb források alapján megírt és 1656-ban kiadott „A trienti zsinat története” című műve utasította vissza, de még döntőbb módon cáfolja az a vitathatatlan tény, hogy ez a zsinat formálta meg az Egyház rákövetkező egész hosszú korszakát. Három évszázad múlt el, míg megérett az idő, hogy egy újabb egyetemes zsinat üljön össze; ennek a zsinatnak azzal a témával kellett foglalkoznia, amellyel kapcsolatban a trienti bizonyos hiányt hagyott maga után: az Egyházzal szembeni tanítással.